

Jerzy T. Petrus

Radziwiłłowska galeria obrazów w Nieświeżu

Mikołaj Krzysztof Radziwiłł „Sierotka”, XVII w., Muzeum Narodowe w Warszawie. Fot. T. Zóttowska

Nieśwież – legendarna litewska rezydencja jednego z najpotężniejszych rodów Rzeczypospolitej, przetrwał szczęśliwie w swym materialnym kształcie, pomimo licznych najazdów i grabieży. Zamek tamtejszy wznosił z wielkim rozmachem książę Mikołaj Krzysztof Radziwiłł, zwany „Sierotką” (zm. 1616 r.), wojewoda wileński, wybitny mecenas i koneser sztuki, będący jedną z najciekawszych postaci polsko-litewskiego państwa na przełomie XVI i XVII stulecia. Budowla kilkakrotnie powiększana, w wieku XVIII została przekształcona w okazałą, choć prowincjonalną siedzibę kresowych magnatów. Z dawnej wspaniałości wnętrza i wypełniających je bogatych zbiorów artystycznych nie przetrwało w Nieświeżu nic. Druga wojna światowa i dokonana przez władzę radziec-

ką nacjonalizacja pozbawiły ostatecznie śladów minionej świetności książęcy zamek, adaptowany teraz „w imię sprawiedliwości społecznej” na sanatorium dla ludzi pracy.

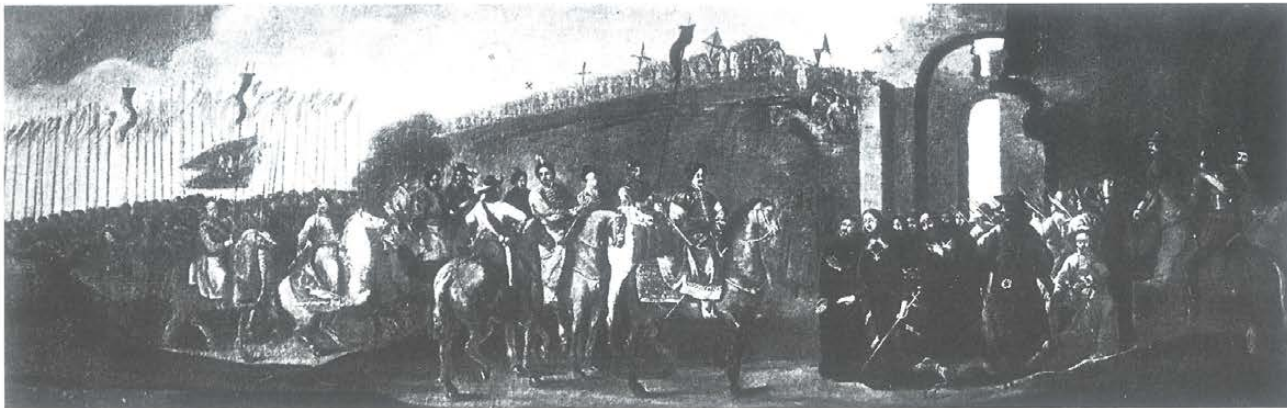
W zamku, wzniesionym w stolicy ordynacji (ustanowionej w roku 1586), Mikołaj Krzysztof „Sierotka” zgromadził odziedziczone po przodkach zbiory tworzące skarbiec, zbrojownię, archiwum, bibliotekę, a także galerię obrazów z wizerunkami książęcych antenatów. Potomkowie „Sierotki”, kolejni właściciele Nieświeża, skrzętnie powiększali kolekcję o wizerunki własne i bliskich osób, dając wyraz wyjątkowemu w tej rodzinie poczuciu dynastycznej pozycji. Obok nekropolii w podziemiach nieświejskiego kościoła jezuitów, galeria zamkowa służyła unocznianiu starożytności i znaczenia domu Radziwiłłowskiego.

Nieświejski zbiór malarstwa powiększał się przede wszystkim dzięki zamówieniom właścicieli, ale dołączały doń z czasem liczne portrety ofiarowywane przez krewnych, koligatów i przyjaciół. Wnosiły je również w posagach książęce małżonki. Znacznie wzbogaciło galerię wcielenie do niej obrazów odziedziczonych po wygasłych liniach rodziny. Tak trafił do Nieświeża spadek po zmarłym w 1656 r. ordynacie ołyckim Albrychcie Stanisławie Radziwiłł, kanclerzu wielkim litewskim, oraz przejęta w roku 1732 spuścizna po Ludwice Karolinie Radziwiłłowej, księżnej neuburskiej, dziedzicze fortuny Radziwiłłów birzańskich. Ogromny wzrost liczbowy galerii nastąpił w 1740 r. w wyniku przekazania Radziwiłłom dóbr i ruchomości Sobieskich przez ostatnią przedstawicielkę królewskiego rodu, księżnę Marię

Karolinę de Bouillon, wnuczkę króla Jana III. Z zamku w Żółkwi przewieziono wkrótce znaczną część galerii gromadzonej tam przez ponad stulecie przez Żółkiewskich, Daniłowiczów i Sobieskich. Pierwszy, dokładnie udokumentowany transport w roku 1746 liczył prawie trzysta płócien o bardzo różnorodnej tematyce.

Szczególnie wiele nieświejski zbiór obrazów zawdzięcza Annie Katarzynie z Sanguszków Radziwiłłowej, kanclerzynie wielkiej litewskiej, oraz jej synowi Michałowi Kazimierzowi „Rybeńce”, hetmanowi wielkiemu litewskiemu. Dzięki ich działalności galeria została uporządkowana, obrazy odnowiono, a z wielu z nich wykonano kopie. Prace te powierzono kilku malarzom, takim jak Jan de Fulchi, Johan Konrad Blank, Ksawery Dominik oraz Józef Ksawery Hescy. Z inicjatywy Michała Kazimierza w poł. XVIII w. powstał wyjątkowy katalog części kolekcji portretów, złożony z 165 miedziorytniczych reprodukcji wizerunków Radziwiłłów wkomponowanych w obramienia z wieńca laurowego. Twórcą rycin był nadworny książęcy rytownik Hirszy Leybowicz.

Zajęcie Nieświeża przez wojska szwedzkie w 1706 r. i rosyjskie w roku 1764 uszczupliło stan galerii. Pomimo to inwentarz z lat siedemdziesiątych XVIII w. wymienia blisko tysiąc obrazów. Oglądał je król Stanisław August podejmowany w Nieświeżu w 1784 r. przez wojewodę wileńskiego Karola Stanisława Radziwiłła „Panie Kochanku”. Monarcha obejrzał wówczas m.in. sale zawieszono portretami hetmanów koronnych i litewskich, wizerunkami najznacniejszych rodzin magnackich.

Wjazd hetmana Janusza Radziwiłła do Kijowa w roku 1651, mal. Abraham van Westervelt, poł. XVII w. Zaginiony (do 1939 r. w Muzeum Narodowym w Warszawie). Fot. Archiwum Zamku Królewskiego na Wawelu

Aleksander Ostrogski, mal. Andrzej Stech (?), ok. 1670 r. Państwowe Muzeum Sztuki w Mińsku. Fot. Ł. Schuster i A. Wierzbą

Elżbieta Stuart, mal. Marcus Gheeraerts mł., ok. 1618 r. Państwowe Muzeum Sztuki w Mińsku. Fot. Ł. Schuster i A. Wierzbą

ropolskich zbiorów malarstwa. Ze wstępnej oceny wynika, iż wszystkie przeciwności przetrwało około 10% jej zawartości spisanej w XVIII w. Dzisiaj obrazy są rozdzielone pomiędzy Państwowe Muzeum Sztuki w Mińsku i Muzeum Narodowe w Warszawie. Pojedyncze portrety w różnych okolicznościach zawędrowały również do zbiorów muzealnych w Krakowie, Wilnie i Poznaniu.

Na podstawie zachowanych dzieł oraz przekazów archiwalnych można pokusić się o wstępną charakterystykę kolekcji. Tworzyły ją przede wszystkim portrety. Były to w większości wizerunki członków rodziny książęcej, poczynając od legendarnego protoplasty rodu Wojszunda, a także spokrewnionych z Radziwiłłami Ostrogskich-Zasławskich, Wiśniowieckich, Hohenzollernów. Nie brakowało przedstawień monarchów polskich i obcych, papieży i biskupów. Wydzielony zespół tworzyły wizerunki sławnych hetmanów obojga narodów. Nieliczna była natomiast grupa obra-

Jedno z wnętrz zamku w Nieświeżu

Zajęcie Nieświeża przez Rosjan w 1812 r. położyło kres świetności Radziwiłłowskich zbiorów, w większości wywiezionych do Rosji, w części zaś rozgrabionych przez wojsko lub zniszczonych na miejscu. Do dewastacji pozostałych na miejscu fragmentów galerii przyczynił się w następnych latach brak zainteresowania zamkiem właścicieli rezydujących w Berlinie i Poznaniu. Dopiero w połowie XIX w. przystąpiono do porządkowania, m.in. galerii, z inicjatywy Marii de Castellane, żony Antoniego Wilhelma Radziwiłła. Sporządzony z tej okazji w 1857 r. inwentarz wymienia niewiele ponad dwieście płócien, głównie portretów, w przeważającej mierze w złym stanie. Prace renowacyjne powierzono Władysławowi Heliodorowi

Gumińskiemu, którego na przełomie stuleci zastąpił Kazimierz Pochwalski. Ostatni znany inwentarz nieświejskiej galerii, pochodzący z 1928 r., objął 154 pozycje. Te resztki wielkiego niegdyś zbioru przetrwały w Nieświeżu do 1939 r., pod koniec którego część płócien władze radzieckie przekazały do Mińska do Państwowej Galerii Obrazów BSR, skąd przejęło je w 1948 r. Białoruskie Państwowe Muzeum Historii Wielkiej Wojny Ojczyźnianej, a w 1968 r. – Państwowe Muzeum Sztuki BSR. W 1950 r. kilkadziesiąt portretów zostało przekazanych do Muzeum Narodowego w Warszawie.

Nieświejska kolekcja obrazów należała niewątpliwie, obok galerii Rzewuskich w Podhorcach, do najzasobniejszych sta-

Nadanie tytułu książęcego Mikołajowi Radziwiłłowi „Czarnemu”, 1 poł. XVII w. Zaginiony. Fot. Archiwum Zamku Królewskiego na Wawelu

zów historycznych i batalistycznych, ilustrujących dzieje rodu Radziwiłłów i Sobieskich. Wymienione obrazy to prace zarówno prowincjonalnych twórców pozostających na służbie książęcej, jak i malarzy profesjonalistów o ugruntowanej sławie, nie-

rzadko królewskich serwitatorów. Do pierwszej grupy wypada zaliczyć prace m.in. Jana Schrettera oraz wspomnianych już obu Heskich, do drugiej – dzieła Petera Dancersa de Rij, Bartłomieja Strobla, Andrzeja Stecha, Daniela Schultza, Sylwestra Miryasa, Louisa de Silvestre. Nie brakło jednak w galerii również płócien autorów obcych. Z nich udało się zidentyfikować prace czynnego w Anglii Marcusa Gheeraerts mł. oraz pracujących w Niemczech Gottfrieda Mansingera i Williama Pape.

Radziwiłłowskie zbiory w Nieświeżu przestały istnieć, lecz zarówno z racji swojej pozycji w dziejach polskiego kolekcjonerstwa, jak i ze względu na wartość historyczną i artystyczną, zasługują na ideową rekonstrukcję.

Lew Sapieha, początek XVII w. Zaginiony. Fot. Archiwum Zamku Królewskiego na Wawelu

summary

page 3 *Report on threats against the goods of culture*
The report came into being from the Report of the Police Headquarters' initiative. It presents the range of crime in this filed. Some 12 000 crimes against goods of culture were noticed between 1946–1989.

page 4 *Past-future*
Some memories about defunct not long ago Janusz Ziemiński, the director of the Museum-Castle in Pszczyna. Reconstruction of the monumental Castle's insides is his contribution to it.

page 8 *Foreign works – foreign property*
An article on balance of war losses of the goods of art being made in Europe recently. Description of the catalogue of State Museums in Berlin, where as much as 168 paintings from the pre war period until 1958 came, of which origin is unknown.

page 11 *Master of illusion*
Interesting publication about the forger of pieces of art and not only of them exceptional talent 57 from Stuttgart, who serves a sentence at present for the falsificate of a Hitler's diary which he had sold to the STERN weekly.

page 12 *Museum of artistic industry and National Gallery in Lvov*
Description of this museum's history which owes many precious collections gathered here when Lvov was a part of Poland.

page 14 *Catalogue of War Losses*

page 16 *Catalogue of Losses*

page 20 *Gooseherd and Napoleon's vision*
An article on replicas of known paintings of the same theme.

page 22 *Frederick Chopin Monument in Paris*
Description of conservation works of the great composer at the PERE LACHAISE cemetery in Paris.

page 24 *Gallery of paintings in Nieśwież*
About collections of paintings in a Nieśwież castle that were gathered for hundreds of years.

page 26 *Funeral ceremony of the DL Nicholas Radziwiłł*
The history of the parish-church in Nieśwież – Belarus presented on the occasion of description of the funeral ceremony of defunct in 1999 scion of a noble house, person of merit for the Poland's culture.

page 28 *Valuable – hardly transferable*
Exemplary presentation of manor-palace objects, which owes the Agency of Agriculture Property of the State Treasury, for which it has already found or is looking for new owners.

System kontroli wizji SYSTEM 4
-multiplexer
-sterowanie kamerami ruchomymi
-pełnofunkcyjne klawiatury

NAJNOWSZA GENERACJA
KAMER RUCHOMYCH
serii AutoDome

Kamery stacjonarne

Szeroki asortyment modeli
i akcesoriów

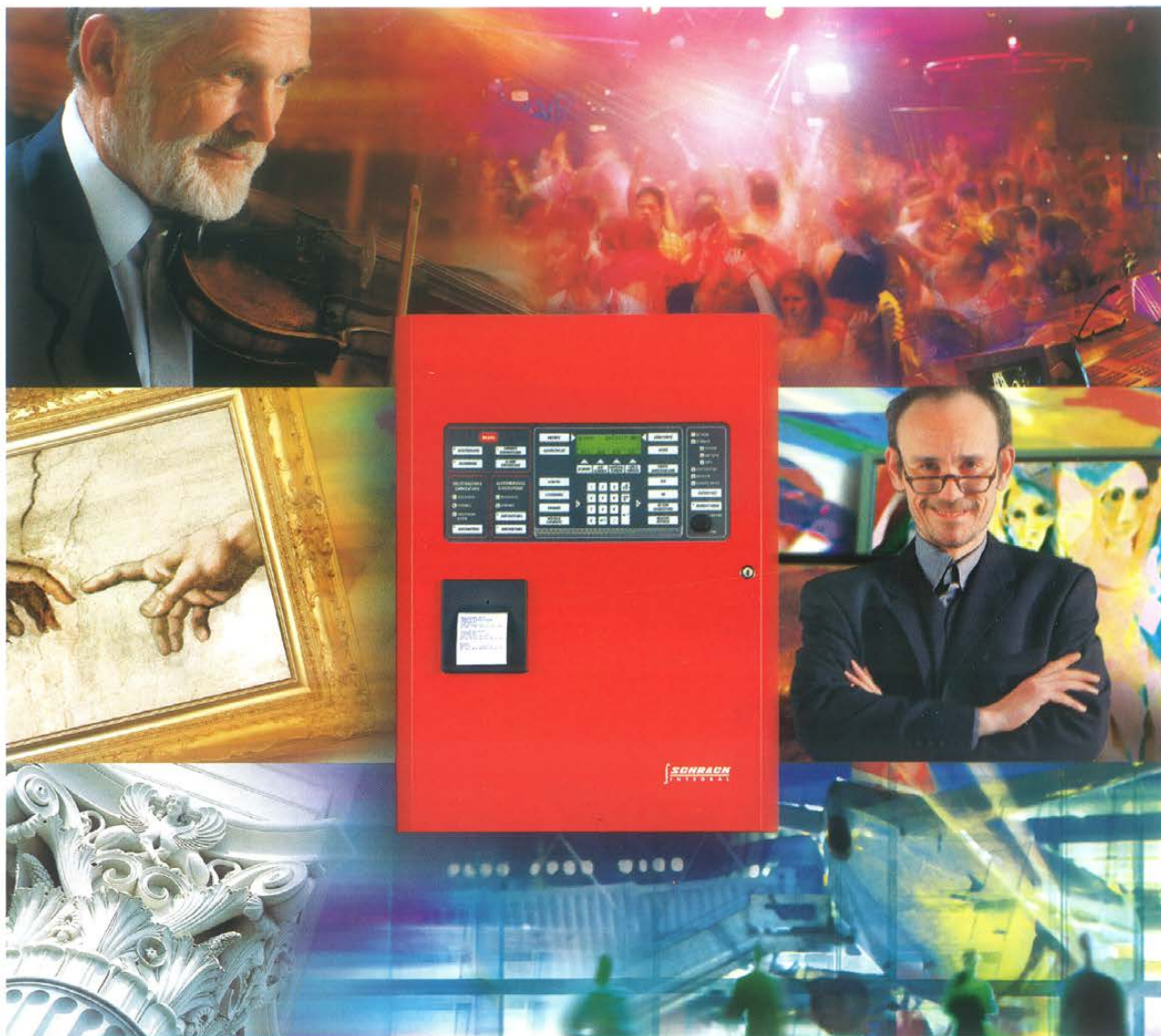
Systemy telewizji dozorowej
Systemy nagłośnienia
Systemy kongresowo - konferencyjne
Systemy interkomowe

Autoryzowany Dystrybutor
PHILIPS Communication & Security Systems

DYSKRET Sp. z o.o.
ul. Mazowiecka 131
30-023 Kraków
tel. 012 423 31 00
fax 012 423 44 61
e-mail: office@dyskret.com.pl

BEZPIECZEŃSTWO PRZEWYŻSZA WSZYSTKIE NORMY

Gdy rzecz dotyczy ludzkiego życia czy niezastąpionych obiektów – nie ma kompromisów.

To właśnie dlatego SCHRACK SECONET opracował w pełni niezawodny i skuteczny system wykrywania i sygnalizacji pożaru BMZ INTEGRAL.

Najwyższy poziom niezawodności osiągnęliśmy dzięki zdublowaniu całego systemu; wykorzystaliśmy systemy mikrokomputerowe o 32-bitowej architekturze; zastosowaliśmy najnowsze osiągnięcia w dziedzinie analogowych czujek dymu. Wszystkie elementy wyposażyliśmy w izolatory zwarć; wykorzystaliśmy rozproszoną konfigurację central, by umożliwić obniżenie kosztów w zakresie przewodowania instalacji.

Dla zastosowań przemysłowych oferujemy urządzenia dopuszczone do pracy w obszarach zagrożonych wybuchem, posiadające atest do sterowania stałymi urządzeniami gaśniczymi oraz czujki specjalne, w tym systemy zasysające.

Urządzenia sygnalizacji pożaru integrujemy z innymi systemami ochrony mienia oraz układami automatyki, wykorzystując oprogramowanie pracujące w przyjaznym i niezawodnym środowisku WINDOWS NT.

Wysoka jakość produktów SCHRACK SECONET została udokumentowana certyfikatem zgodności z ISO 9001 dla wszystkich gałęzi działalności firmy.

Wszystkie urządzenia zostały dokładnie sprawdzone na poprawność pracy po roku 2000.

Z systemem wykrywania i sygnalizacji pożaru już jesteś... bliżej przyszłości.

Fire Alarm

SCHRACK
S E C O N E T

SCHRACK SECONET POLSKA Sp. z o.o.

01-038 Warszawa, ul. Dzika 20, tel. (+48 22) 636 02 70÷74, fax (+48 22) 636 02 75

e-mail: schrack-pl@schrack-pl.com.pl

serwis internetowy: <http://www.schrack-pl.com.pl>

SCHRACK SECONET POLSKA Sp. z o.o.

Oddział w Poznaniu: 60-591 Poznań, ul. Miodowa 4, tel. (+48 61) 847 66 11, fax (+48 61) 843 00 57

e-mail: schrack-pl@schrack-seconet.com.pl serwis internetowy: <http://www.schrack-seconet.com.pl>